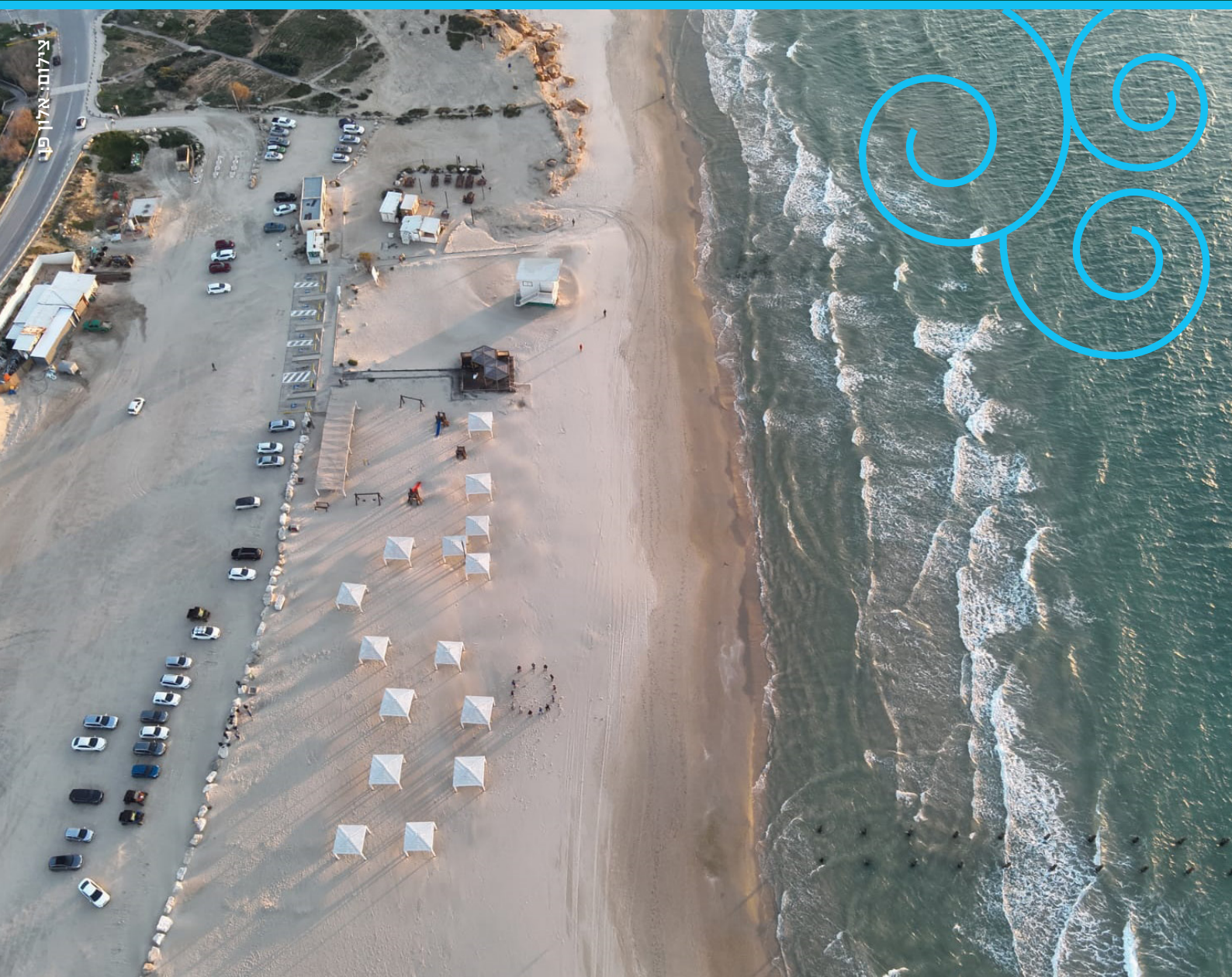

מדריך למדריכים גן לאומי נחל אלכסנדר חוף בית ינאי

בן אדם למקום
*3639 | www.parks.org.il

מרץ 2023

תוכן העניינים

4.....	תיאור הביקור
5.....	תיאור המסלול
7-6.....	רקע על גן לאומי בית ינאי
8.....	רציונל ההדרכה
9.....	טבלת תחנות ההדרכה
13-10.....	תחנה 1 מצפה ההעפלה - בית גידול של מצוק כורכר
15-14.....	תחנה 2 האגם - בית גידול מימי
20-16.....	תחנה 3 חוף ים - בית גידול של חוף חולי
22-21.....	תחנה 4 שפך נחל אלכסנדר - בית גידול של נחל
25-23.....	תחנה 5 חולות - בית גידול חולי

כתיבה: ד"ר אורית אנגלברג ברעם

עריכה: ד"ר איל מטרני

עריכה לשונית: דפנה לב

עיצוב: מיכל פלסקוב

ייעוץ מקצועי: ד"ר צביקה צוק

מדריכות ומדריכים יקרים,

זה לא רק חוף רחצה, זה גם ערכי טבע, מורשת ונוף! חוף בית ינאי הוא חלק מגן לאומי נחל אלכסנדר, וככזה הוא משרת מטרות שונות. צורכי נופש של בני האדם נשזרים בשמירה על ערכי טבע, מורשת ונוף ייחודיים לאזור: רחצה בים וצביי־ים, הליכה על החוף ומניעת זיהום אור, סיפורי העפלה וטיול. המשמעות הכרוכה בהיות החוף חלק מגן לאומי, שטח מוגן בעל ערכים אזוריים ולאומיים, היא שלצד דאגה לחוויית ביקור טובה צריך גם לשמור ולהגן על ערכי טבע, מורשת ונוף.

בחוברת הזו רצינו להציע לכם נקודות למחשבה ולהדרכה בעת הובלת מודרכים בחוף בית ינאי; גם נושאים מוכרים וגם נושאים שהם פחות מוכרים לציבור, אך אנו, אנשי רשות הטבע והגנים, עוסקים בהם באופן שוטף.

אנו מקווים שתמצאו בחוברת סיוע וגיוון להדרכה שלכם.

בהצלחה,

אלכסי שולומיץקי,

מנהל גן לאומי נחל אלכסנדר

תיאור הביקור

שעות פתיחה: שעות הביקור מפורסמות באתר רשות הטבע והגנים. בכל מקרה, השהייה בחוף בשעות החשכה אסורה.

תשלום: ללא דמי כניסה.

הזמנת מקום: אין צורך בתיאום מראש.

אורך המסלול: כשלושה ק"מ.

משך המסלול: כשעתיים.

אופי המסלול: מסלול מעגלי. הליכה קלה בחוף ובחולות. השביל אינו מוצל. בימי הקיץ חשוב להצטייד בכובע ובמים. אין לחצות את שפך נחל אלכסנדר מחשש טביעה וזיהום!

נקודת מוצא: תחנת ההצלה בחוף הרחצה.

נקודת סיום: תחנת ההצלה בחוף הרחצה.

סימון השביל: השביל אינו מסומן. חלקו עובר ליד קו המים, מיעוטו על שביל עץ (דק).

כללי שנ"ה טובה

שביל - לא יורדים משביל מסומן כדי לא לפגוע בבטיחותנו וכדי לא להפריע לחי ולצומח.

ניקיון - משאירים את השטח נקי (אוספים את האשפה בתרמיל). הלכלוך גם לא אסתטי וגם עלול לפגוע בחיות הבר על ידי חנק, כליאה ופציעה.

התבוננות בלי לגעת. כדי שיהיה לבאים אחרינו וכדי שלא נפגע בטבע ובמורשת.

מתחנת ההצלה בחוף נטפס לגבעת הכורכר הסמוכה, שעליה נמצא מצפה ההעפלה **1** משם נלך לכיוון מזרח עד לשביל עץ (דק). נלך עליו, ואז נחצה את כביש הגישה למושב בית ינאי ונלך על שביל העץ אל האגם **2**. משם נחזור לכיוון שממנו באנו, נרד לכיוון החוף ונלך על החלק המערבי של החוף **3** לכיוון צפון. בים נראה שרידים של מזח. נגיע לשפך נחל אלכסנדר **4**. אין לחצות את הנחל, הדבר מסוכן! נפנה מזרחה לכיוון הדיונות **5**. מכאן נתחיל לחזור דרומה דרך הדיונות.

רקע על גן לאומי בית ינאי

גן לאומי נחל אלכסנדר הוכרז¹ בשנת 1982 על שטח כולל של כ־3,700 דונם, ונחלק לשני חלקים אשר מופרדים על ידי כביש 2:

חלק מזרחי: נחל אלכסנדר. שתי גדות הנחל וחורשה, במזרח מסילת הרכבת.

חלק מערבי: חוף בית ינאי. מתל מיכל והמעגנה של בית הספר הימי ועד מעט דרומית לתחנת ההצלה.

בגן לאומי נחל אלכסנדר מגוון בתי גידול, וחיבותו גם בהיותו "מסדרון אקולוגי"², המחבר את חוף הים עם פנים היבשת, הן ביבשה והן בנתיב מים של נחל איתן. בגן נשמרים נופים של נחל זורם ועולם חי וצומח עשיר, שאפיין בעבר את חולות מישור החוף, שנעלמו לחלוטין בפיתוח המואץ שעובר על האזור בעשורים האחרונים. בנוסף, הוא מהווה ריאה ירוקה באזור השרון הצפוף.

הגן הלאומי מכיל ערכי טבע, נוף ומורשת ייחודיים, שכדי לשמור עליהם הוכרז כגן לאומי.

בנחל אלכסנדר:

- נחל איתן, מהגדולים בנחלי השרון. אורכו כ־40 ק"מ, ויובליו מתחילים את דרכם באזור שכם. משם הנחל יורד במורדות המערביים של הרי השומרון ופורץ לשרון. רשות הטבע והגנים פועלת בנחל להגנה על אוכלוסיית הצב הרך
- דיונות מיוצבות, המהוות את מרבית שטח הגן הלאומי ממזרח לכביש 2
- חורבת סמארה, מבנה מסוף המאה ה־19, שהוקם על ידי עבדאללה סמארה, בעל האדמות באזור

1 תהליך האכרזה (זה המושג המקצועי) הוא אוסף של שלבים, שבסיומם חותם שר הפנים על שטח מסוים כגן לאומי או שמורת טבע, וכך הופך השטח לשטח מוגן.

2 תפיסת "המסדרון האקולוגי" פותחה בישראל על ידי מדעני רשות הטבע והגנים. עיקרה הוא שמירת רצף של שטחים פתוחים נרחבים, כמו גנים לאומיים ושמורות טבע, יערות, שטחי בור ויערות. מטרת המסדרון האקולוגי היא לייצר אפשרות למעבר גנטי בין אוכלוסיות של בעלי חיים וצמחים. הרחבה לנושא תוכלו למצוא במרשתת.

בחוף בית ינאי:

- רכס כורכר, המהווה בית גידול ייחודי ברמה עולמית למיני צמחים ובעלי חיים
- חוף ים, שבו פועלת רשות הטבע והגנים להגנה על אוכלוסיית צבי־הים
- ים וטבלאות גידוד, על המגוון הביולוגי הייחודי להן
- שרידי מזח ומצפה ההעפלה
- אגם מי תהום

מדריך זה מתמקד בחלק המערבי של הגן הלאומי (חוף בית ינאי).

רציונל ההדרכה

תחומי המערבי של גן לאומי נחל אלכסנדר, חוף בית ינאי, כולל חמישה בתי גידול שונים:

1 מצוק כורכר

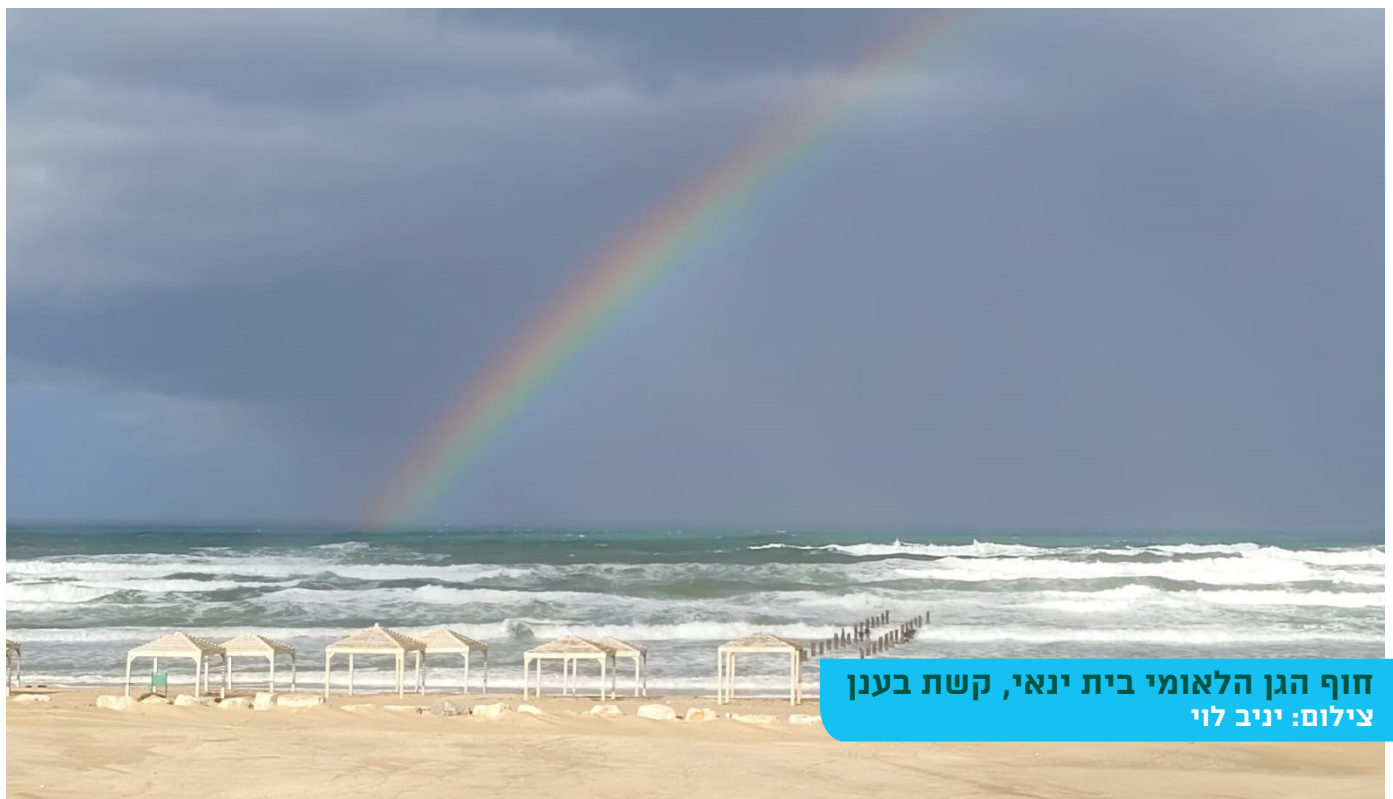
2 אגם

3 חוף ים

4 נחל

5 דיונות

חוף בית ינאי משמש לרחצה ולנופש, אך הוא אינו כחופי רחצה אחרים בישראל. מדריך זה נועד לספק מידע למובילי קבוצות על אודות המגוון הגדול יחסית והייחודי של ערכי נוף, טבע ומורשת באזור ועל בתי הגידול השונים, והוא מאורגן על פי חמשת בתי הגידול (אלה חמש תחנות ההדרכה). בכל בית גידול מודגשים הממשק בין האדם לנוף ויחסי הגומלין בין הנוף לתרבות האנושית ("נוף תרבות"), דבר הבא לידי ביטוי בכך שכל תחנת הדרכה נפתחת בציטוט של שיר הקשור באותו בית גידול.

חוף הגן הלאומי בית ינאי, קשת בענן
צילום: יניב לוי

טבלת תחנות ההדרכה

מס'	מיקום בשטח	בית הגידול	על מה להצביע?	נושאים
1	מצפה ההעפלה	מצוק כורכר	- מצוק הכורכר - החוף והמזח	- בית גידול של מצוק כורכר - הסיבות לאכרזת החוף כגן לאומי - ההעפלה
2	תצפית לאגם	מי תהום מתוקים	- האגם והחי והצומח בסביבתו - המחלף והכביש הסמוכים	בית גידול מימי נוף תרבות
3	חוף הים	חולות הים	קן מוקף גדרה הנמצא על החוף	- בית גידול של חוף חולי צביים (חומים וירוקים) - מיזם שמירה על צביהים של רשות הטבע והגנים
4	שפך נחל אלכסנדר	נחל	השפך	- בית גידול של נחל צבים רכים - האכלת חיות בר
5	חולות ממזרח לחוף	דיונות	- דיונות - צמחים מקומיים - צמחים פולשים - עקבות בחול	בית גידול חולי מינים פולשים

מצפה ההעפלה בית גידול של מצוקי כורכר

1

מטרות

- היכרות עם בית גידול מאוים – הכורכר
- הבנה מדוע זה לא חוף "רגיל", אלא גן לאומי
- היכרות עם סיפור ההעפלה

כורכר

מקור המילה "כורכר" מהשפה הערבית. הכורכר היא אבן חול שנוצרה מגרגירי חול ששקעו, נשטפו במים והתגבשו עם שלדים גירניים של צדפים וקונכיות. הרכסים במישור החוף היו במקורם חוליות נודדות (דיונות), ששכנו לחוף ים עתיק, והן התגבשו מחדש כסלעים.

בסלע הכורכר המים מחלחלים במהירות, ולכן גדלים עליו רק מיני צמחים המותאמים למשק מים זה. זו הסיבה לעושר בצמחי פקעת ובצל. סלע הכורכר איננו נפוץ בעולם, וחוף הלבנט (מסיני בדרום ועד טורקיה בצפון) הוא למעשה המקום היחיד שבו הוא קיים. מכיוון שהכורכר הוא בית גידול ייחודי, צומחים עליו גם צמחים ייחודיים (אנדמיים לבית הגידול הזה), כמו חומעת האווירון, מין בסכנת הכחדה עולמית. לאורך הדורות שימש הכורכר אבן בניין באגן הים התיכון. רכסי הכורכר בישראל, הנפרשים במקביל לרצועת החוף מצפון הנגב ועד לראש הנקרה, הם מבתי הגידול המאוימים ביותר בישראל, משום שהם נמצאים במרחב המאוכלס בצפיפות, החושף אותם למגוון לחצי פיתוח: הרחבת ערים, פיתוח תשתיות, סלילת כבישים ועוד. מכיוון שאין הרבה מסוג מסלע זה בארץ ובעולם, ומכיוון שיש עליו איומים רבים, קיימת חשיבות עולמית לשמירה על שטחי כורכר טבעיים.

1 שימו לב: יש להגות נכון את המילה מצוק, על משקל המילה צוק. כך באתר האקדמיה ללשון עברית: "בלשוננו היום המילים צוק ומצוק קרובות מאוד במשמען. נראה שמקובל הן בציבור הן בקרב אנשי המקצוע להשתמש במילה צוק לציון סלע מבודד הבולט מעל פני השטח, ואילו המילה מצוק מציינת קיר אנכי בעל חזית רחבה, המצוי בעיקר בחופי ימים, נהרות או אוקיינוסים וכן במדבריות (אך יש המשתמשים במילים בהיפוך המשמעויות)".

העפלה

נסב את תשומת ליבם של המבקרים לרצועת החוף ולעמודי המזח הישן אשר בתוך הים. נספר, כי נקודת התצפית שבה אנו עומדים מכונה "מצפה ההעפלה" משום שהיא מנציחה את הספינות שהעלו מעפילים לארץ ישראל ב"עלייה הבלתי-לגאלית" (בניגוד לחוקי המנדט הבריטי, שהגדיר מכסות עלייה). כ־15 אוניות הגיעו לחוף, אשר נודע אז בשם חוף כפר ויתקין, ובו המתינו אנשי ארגון ההגנה וסייעו למעפילים.

אוניית המעפילים הראשונה שהגיעה לארץ ישראל עגנה כאן בקיץ 1934. היא נקראה ולוס, ועל סיפונה היו 350 חברי תנועת הנוער החלוץ מפולין.

המזח נבנה כשלוש שנים לאחר מכן. בעקבות "המרד הערבי" שהתחולל בארץ ישראל בשנים 1936–1939, נמנע היישוב היהודי מלהשתמש בנמל יפו, שהיה נמל הייצוא העיקרי של פירות הדר ונמל היבוא העיקרי של דשנים. שלטונות המנדט הבריטי נעתרו לבקשת היישוב היהודי להקים מזח חלופי בעמק חפר.

לכאן הגיעה גם האונייה אלטלנה, ועגנה במזח זה כאשר היא טעונה בנשק ובציוד צבאי המיועדים לאנשי האצ"ל. חלק מהציוד נפרק כאן, למרות התנגדותה של ממשלת ישראל, וכאשר הרוחות התלהטו והחלו חילופי יריות בין אנשי האונייה לכוחות צה"ל, היא הפליגה דרומה לחופי תל אביב, שם הופגזה בהנחייתו של ראש הממשלה דאז, דוד בן גוריון.

כפי שראינו, החוף הזה אינו "רגיל". יש בו שפע ערכי טבע, נוף ומורשת. את חלקם כבר ראינו, ואת היתר נראה בהמשך סיורנו. נשאל:

א מדוע חשוב לשמור על חוף בית ינאי?

מישור החוף, ובמיוחד רצועת החוף עצמה, הוא מהאזורים הצפופים בישראל. כ־70% מתושבי המדינה חיים במישור החוף. מלבד ערים, לאורך קו החוף פרושים נמלים ומעגנים, תחנות כוח, מתקני התפלה, בסיסי צבא ועוד, הדורשים את הקרבה לים לצורך פעילותם. מתוקף כך מודגשת חשיבותם של גן לאומי נחל אלכסנדר וחוף בית ינאי.

ב מה ההבדל בין חוף רחצה רגיל לחוף בגן לאומי?

חוף רחצה רגיל מוכוון רק לבני אדם ולצורכיהם. בחוף בגן לאומי קיים בנוסף לזאת מערך לשמירה על בית הגידול – מכלול הצמחים, בעלי החיים וגורמי הסביבה (אקלים, קרקע) – לצד הגנה על ערכי המורשת והעתיקות הקיימים בו. לכן, בשונה מחוף רחצה רגיל, כאן לא חורשים ולא מסננים את החול, כדי לאפשר את קיומו של בית הגידול בצורה טבעית ככל האפשר.

מצוק הכורכר
צילום: יעקב שקולניק

מצפה ההעפלה בחוף בית ינאי
צילום: אורית אנגלברג ברעם

מטרות

- פתיחה לסיור, תיאור מסלול ההליכה וכללי ההתנהגות
- היכרות עם בית גידול מימי (wetland) וחשיבותו הסביבתית

נתאר בפני המטיילים את מסלול ההליכה, אופיו ומשך הזמן, ונדגיש את כללי הגן הלאומי וההליכה במסלול.

נספר כי באגם מי תהום מליחים, אשר נחשפו בזמן החפירות שנעשו לצורך הקמת המחלף הסמוך בשנת 1991. תשתית האגם היא מסלע כורכרי, שריד לרצועת חוף קדומה. סביבו צומחים צמחי גדות, דוגמת עצי אשל, סוף רחב-עלים, קנה מצוי, סמר חד, שיטה כחלחלה, הרדוף הנחלים, רותם המדבר, נר הלילה ועוד. בנוסף, באגם ובסביבתו חיים מיני סרטנים, חלזונות, חרקים ודו-חיים. המים והצמחייה מושכים אליהם עופות מים כגון אגמייה, סופית, ביצנית ושרשיר.

בתי הגידול המימיים הם אזורים המוצפים מים כל השנה או באופן עונתי, ומהווים "מחסני מים" בכל העולם: מעיינות, אגמים, נהרות, בריכות חורף וביצות. בבתי הגידול הללו יש מגוון ביולוגי עשיר והם בעלי ערך אקולוגי, חקלאי, חברתי, כלכלי, תרבותי ומדעי. הם נקראים גם "הכליות של העולם", מכיוון שהם משמשים מעין "מסננים" המשפרים את איכות המים.

בנוסף, בבתי הגידול המימיים חיים דו-חיים, אשר מהווים חוליה חשובה בשרשרת המזון. אוכלוסיית הדו-חיים משמשת מדד המעיד על בריאותה של המערכת האקולוגית כולה. האגם, אף כי הוא אינו "טבעי" אלא נוצר כתוצאה מפעולת האדם, הפך לבית גידול מיוחד ובעל ערך, והוא דוגמה ל"נוף תרבות".

¹ הרחבה על בתי גידול מימיים יש במרשתת וגם כאן

מהו בית גידול?

המונח "בית גידול" (באנגלית, "הביטט") מבטא את סך התנאים הסביבתיים – הן הפיזיים והן הביוטיים – המשפיעים על יצור במקום מחייתו הטבעי.

מה הוא "נוף תרבות"?

נוף שהוא מעשה ידי אדם או שהאדם הותיר בו חותם.

אגם בית ינאי
צילום: אורית אנגלברג ברעם

המזח בחוף בית ינאי
צילום: איל מטרני

מטרות

- היכרות עם החי והצומח בבית הגידול הזה, בדגש על צביים (חומים וירוקים)
- חשיפה למיזם השמירה על צביהים בעונת הרבייה של רשות הטבע והגנים והצלת צביהים

אחד מבתי הגידול הייחודיים המיוצגים בחוף בית ינאי הוא בית הגידול של חוף חולי. זהו בית גידול קיצוני, המאופיין בקרינה חזקה, בהבדלי טמפרטורה ניכרים בין היום והלילה וברוחות המרחיפות (מעופות כלפי מעלה) חול ורסס מי ים. בהיבטים של שמירת טבע, רבים מהחופים בישראל סובלים מהפרעות ניכרות עקב נוכחות האדם: השלכת פסולת, נסיעה לא חוקית בכלי רכב ועוד.

חוף הים מאופיין בעיקר בעופות מים, ובחול חיים סרטנים, זוחלים ויונקים קטנים. כמו כן, בעונות מסוימות נמצאות בו שתי אוכלוסיות של צבים מיוחדים – צביהים הירוקים וצביהים החומים – אשר עולים להטיל בחול את ביציהם.

צביהים החום מוגדר "פגיע" ברמה העולמית, אך בתחומי הים התיכון, בעיקר הודות לפעילות שימור מאומצת של המדינות השונות השוכנות לחופיו, הוא מוגדר "ללא חשש". נקבת צביהים חום מטילה בממוצע שלוש פעמים בעונה, אך רק מדי שנתיים או יותר. בכל קן מוטלות 50-80 ביצים, הבוקעות חודשיים אחרי ההטלה. אורך שרינו בבגרותו הוא כמטר ומשקלו כ-100 ק"ג, ותזונתו מתבססת על חסרי חוליות ימיים.

צביהים הירוק נפוץ פחות לאורך חופי ישראל (15-20 נקבות מטילות), אך הוא נפוץ גם בחופי מפרץ אילת. צביהים הירוק מוגדר ברמה עולמית "בסכנת הכחדה", וידוע כי בעבר הוא ניצוד בכמויות גדולות בחופי ישראל. מידע זה נכון לשנת 2022, אבל בעקבות הצלחות רבות בשמירה על אוכלוסיית צביהים בחופי ישראל נראה כי ישנה מגמת שיפור גם במספרים שצוינו לעיל וגם בהגדרת הסכנה. צביים ירוק צעיר ניזון בעיקר מחסרי חוליות ימיים, אך בבגרותו הופכת תזונתו לצמחונית.

נקבת צביהים ירוק מטילה בממוצע ארבע פעמים בעונה, אך רק מדי שלוש שנים או יותר. בכל קן מוטלות כ-130 ביצים, הבוקעות כעבור חודשיים. זהו צב מעט גדול יותר, אורך שרינו כמטר ומשקלו בבגרותו כ-150 ק"ג.

צביהים חיים כיחידים ונודדים בימים ובאוקיינוסים בכל רחבי העולם, אך הם ניזונים בעיקר בסביבת החוף, במים הרדודים, ולכן גם נפגשים ומתרבים באזורים אלה. תקופת ההזדווגות היא בין פברואר ליוני, כאשר ההזדווגות עצמה נעשית בים (הזכרים חיים את כל חייהם בים ואינם עולים לחוף). ההזדווגות נמשכת שעות ארוכות ובמהלכה עשויה הנקבה לאסוף זרע מכמה זכרים. תקופת ההטלה בחוף היא בחודשים מאי-אוגוסט. הנקבה עולה לחוף, מאתרת מקום מתאים ואז חופרת בעזרת רגליה בור, שבו תטיל את הביצים, שגודלן ככדורי פינג פונג.

צביהים הם בעלי חיים פילופטריים, כלומר, הנקבות תעלינה להטיל ביצים באותו חוף שבו הן עצמן בקעו. מקורו של המונח "פילופטריה" (Philopatry) מהמילים היווניות Philo (לאהוב) ו-Patra (מולדת). פילופטריה בלידה/בבקיעה, שבה בעלי חיים חוזרים למקום הולדתם כדי להתרבות, היא הנפוצה ביותר.

לאחר ההטלה עוזבת הנקבה את הקן ונותנת לטבע לעשות את שלו, כמנהג רוב הזוחלים. משקלו של אֶבְקוֹעַ (על משקל אפרוח, באנגלית Hatchling, צב צעיר שזה עתה בקע) הוא 15-40 גרם, ומיד לאחר בקיעתו הוא מנווט את דרכו אל עבר גלי הים. האבקוע הקטן חשוף לסכנות רבות, ובעיקר לטריפה על ידי חיות שונות (סרטנים, שחפים, שועלים ואף כלבים שמשוטטים בחוף). באופן טבעי, וללא הפרעת האדם, רק אחוז אחד מכלל האבקועים מצליח להגיע לבגרות מינית!

שני מיני צביהים נמצאים בסכנת הכחדה מסיבות רבות הקשורות בבני האדם. בים, בית הגידול העיקרי שלהם, הם חשופים לזיהום, סובלים מתמותה עקב פסולת פלסטיק (אוכלים פסולת פלסטיק, נפגעים מפסולת הנכרכת סביב גופם ועוד), דיג, פגיעה מכלי שיט ועוד; החוף החולי, בית הגידול שבו מוטלות ביציהם, נפגע עקב בנייה והרס, הביצים בקינים נפגעות מדריסה ומרמיסה, זיהום האור בחוף מקשה על האבקועים לנווט את דרכם מן הקן לים ועוד. לאור זאת מקיימת רשות הטבע והגנים בחוף בית ינאי, כמו באתרים אחרים, פעילות ענפה לשמירה על צביהים, שכרוכה בהשקעת משאבים רבים:

א לא נעשות בחוף פעולות של חריש או ניפוי החול, שהן פעולות תחזוקה נפוצות בחופי רחצה רגילים.

ב הקינים מגודרים ומסלול הליכה למים מסומן בעבור האבקועים.

ג קינים המוטלים בחופים בקרבת מקום וחשופים לסכנות שונות (כמו חופי רחצה בתחומי הערים), מועתקים לחוות הדגרה מגודרת הנמצאת בגן הלאומי. פעולת ההעתקה היא מורכבת, שכן על הקן המועתק להיות זהה לחלוטין לקן המקורי, היות שמיקום כל ביצה וביצה בקן חשוב. מיקום הביצה משפיע על הטמפרטורה שאליה היא נחשפת, וזו בתורה משפיעה על הזוויג (מין) של האבקוע: מביצים שנחשפו לטמפרטורות נמוכות יבקעו זכרים, ומביצים שנחשפו לטמפרטורות גבוהות יותר יבקעו נקבות. בהקשר זה, שינויי האקלים משפיעים מאוד על דפוסי הפעילות של צבי־הים, שבדומה לשאר הזוחלים אינם מווסתים את טמפרטורת גופם ("בעלי דם קר"), ולכן יכולים לחיות רק בטווח טמפרטורות של 17-30 מעלות. שינויי האקלים אף משפיעים על האיזון המספרי בין זכרים לנקבות באוכלוסיות צבי־הים השונות לאור העובדה שזוויג האבקוע נקבע על פי טמפרטורת ההדגרה.

ד רשות הטבע והגנים מפעילה את המרכז הארצי להצלת צבי־ים, שבסיסו מצפון לגן הלאומי נחל אלכסנדר, סמוך למכמורת.

לאורך כל חופי הים התיכון פרושות חוות קינון בדיוק כמו זו שכאן, שאליהן מועתקים קינים מדי קיץ. מפני שכל קן מתועד, מועד בקיעת הביצים ידוע אף הוא, והציבור יכול להשתתף בסיורי בקיעה מוסדרים ומודרכים מדי קיץ. זוהי חוויה מרגשת ומומלצת! (לתיאום בעונת ההטלה, בחודשים מאי עד אוגוסט, יש לפנות למוקד רט"ג, *3639).

נסכם: סיפורם של צבי־הים הוא אחד ממיזמי שמירת הטבע המשמעותיים והמוצלחים בישראל, והוא מהווה דוגמה לאופן שבו הסברה והנגשה של סוגיית שמירת טבע יכולה להוביל לרתימת הציבור לטובת הגנה על בעלי חיים בסכנת הכחדה. זוהי דוגמה נהדרת ללקיחת אחריות שלנו, בני האדם, על מצב לא רצוי שאנו יצרנו, ולאופן שבו יכולים בני האדם לחיות לצד הטבע מבלי להרוס אותו.

קן מגודר של צביי ים בחוף בית ינאי
צילום: אורית אנגלברג ברעם

לעיתים מעבירים פקחי רשות הטבע והגנים את הקינים לחוות הדגרה מוגנות כדי לשמור על הביצים מפני פגיעות אדם וטורפים טבעיים. לעיתים, בהחלטה מושכלת, הקן מושאר בחוף, אך פקחי רשות הטבע והגנים מקיפים אותו בגדר כדי להגן עליו. במקרה כזה תוכלו למנף את הגדר, לספר את הסיפור ולהזכיר למודרכים כי אסור לפגוע במתחם.

צבת הים סמסון חוזרת אל הים -
צילום: אבטמה קפאלה

אבקוע צביים בדרכו מהקן לראשונה
לים הפתוח
צילום: יניב כהן

מטרות

- היכרות עם החי בנחל, דגש על הצבים הרכים
- הבנת ההשלכות של האכלת חיות בר

נקודת השפך של נחל אלכסנדר אל הים נמצאת מצפון לחוף בית ינאי. נחל אלכסנדר מתחיל את דרכו בהרי שכם שבשומרון, חוצה את השרון ונשפך כאן לים. בשפך חיה אוכלוסייה גדולה של דגי בורי, המטילים כאן את ביציהם. כמו כן חיה בנחל אוכלוסייה של הצב הרך, ממשפחת צבי מים מתוקים, אשר זהו אתר השתמרותו המשמעותי ביותר בארץ ובאגן מזרח הים התיכון בכלל. הפרטים הבוגרים מגיעים לאורך של 1.2 מטר, ולמשקל של עד 50 ק"ג. לאורך הנחל פועלים עובדי רשות הטבע והגנים ומתנדבים לשימור אתרי ההטלה של מין זה. אל מעלה הנחל, בגשר הצבים, מגיעים מבקרים, שמיעוטם מאכילים את הצבים. ההאכלה עלולה לפגוע בצבים (כמו גם בחיות בר אחרות), משום שמזונם של בני האדם לא מספק את הצרכים התזונתיים להם הם זקוקים, ובנוסף גורם להשמנה (עקב עודף מלח וסוכר) ולאובדן יכולת שיחור מזון וטריפה. כמו כן, האכלת בעלי חיים מפירה את האיזון האקולוגי, משום שמזון זמין מגדיל את אוכלוסיותיהם של בעלי החיים מעבר לסף הקיבולת (כושר הנשיאה) של בית הגידול.

שפך נחל אלכסנדר בקיץ
צילום: אורית אנגלברג ברעם

נחל אלכסנדר הוא נחל שיטפוני, והוא מושפע מאירועי גשם גדולים.
אין לחצות אותו משום שבחורף הוא עלול לעלות על גדותיו, ולעיתים הוא מזוהם
משפכים הזורמים מהרשות הפלסטינית.
בשלב זה נשוב על עקבותינו, אבל במקום ללכת על החוף נלך לדיונות החול.

מטרות

- היכרות עם החי והצומח בבית הגידול החולי
- הבנת הבעייתיות של המינים הפולשים

החול הזהוב המכסה את חופי ארצנו הגיע מנהר הנילוס, המנקז את הרי הגרניט של אתיופיה. סלעי גרניט מורכבים, בין השאר, מהמינרל העמיד קוורץ, שמצליח לעמוד בתלאות הדרך מדלתת הנילוס, על גבי זרמי הים התיכון, אל חופי ארץ ישראל. בחולות חיים זוחלים ויונקים קטנים, ולעיתים ניתן להבחין בעקבותיהם. הצמחים בבית גידול זה מתמודדים עם חלחול מהיר של מי הגשמים דרך חולות הדיונה, עם הרוח ועם רסס הטיפות המלוחות שהיא מביאה מן הים. יש להם מגוון מנגנונים המאפשרים להם להתמודד בהצלחה עם תנאי בית הגידול הקשים. למשל, כסות עבה של שעווה על העלים (חבצלת החוף), גדילה בצורה שרועה (לפופית החוף), או פריחה בקיץ, כאשר הרוח כמעט שאינה נושבת (חבצלת החוף). בחולות הנודדים לאורך חוף הים התיכון (וגם לאורך חופי האוקיינוס האטלנטי במערב אירופה) נפוץ מאוד הדגן ידיד החולות המצוי. לצמח יש קנה שורש תת־קרקעי, שממנו יוצאים ענפים המזדקרים מן החול ונושאים עלים צרים דמויי סרגל. בחורף העלים רכים, ובקיץ הם מתקפלים פנימה כגליל, כאמצעי הגנה מפני התייבשות. הרוח נושאת עימה גרגרי חול הנתקלים בידיד החולות, יוצרים תלוליות חול סביבו, ולעיתים אף קוברים אותו. אך הצמח שולח מיד ענפים ועלים חדשים ואינו מושפע מן החול המכסה אותו. רק חשיפת שורשיו בעקבות רוח חזקה במיוחד עלולה להביא להתנוונותו ולמותו. בשל תכונות אלו, פעמים רבות נעזרים בידיד החולות המצוי לייצוב החולות.

פריחת חבצלת החוף בקיץ
צילום: איל מטרני

מתמודדים עם תנאי הסביבה

נבקש מהמטיילים לפרט את תנאי הסביבה שאנו, בני האדם, מתמודדים עימם בבואנו לסביבת החוף (קרינה, חום, רוח, חול וכדומה). את דרכי ההתמודדות של הצמחים נקביל לדרכי ההתמודדות שלנו (למשל: אנו מורחים קרם הגנה כדי להתמודד עם הקרינה, ולצמחיית החוף יש שכבה שומנית על העלים, המגינה עליהם מהקרינה החזקה; אנו מחפשים מקום מחסה מפני הרוחות החזקות, ולצמחים, שאינם יכולים ללכת למקום אחר, יש ענפים גמישים המתכופפים ברוח ולא נשברים או קוצים שמעניקים להם תוספת תמיכה; אנו משתדלים לשתות הרבה מים כדי להתמודד עם האידוי המוגבר הנובע מהקרינה החזקה ומהרוחות העזות, אשר בסביבת מצוק הכורכר והחוף, ואילו לצמחים יש התאמות מבניות, כגון שערות מיקרוסקופיות המפחיתות את איבוד המים או התאמות "התנהגותיות" כגון שלכת קיץ, כלומר השרת העלים בעונה החמה).

מינים פולשים

מינים פולשים הם צמחים, בעלי חיים ופטריות שחרגו מתחום תפוצתם הטבעי, לרוב בשל פעולה של בני אדם (במכוון או בשוגג), וגורמים להשפעה אקולוגית בסביבה החדשה. בחולות נמצאים גם כמה מינים פולשים, ובמיוחד טיונית החולות (הֶטְרוֹטֶקָה). הצמח הובא לארץ במהלך שנות ה־70 של המאה ה־20 לצורך ייצוב חולות נודדים, שנתפסו אז כמטרד. מאז ועד היום התפשט הצמח בכל רחבי מישור החוף והוביל לייצוב חולות כה משמעותי, עד כדי פגיעה בשטחים מוגנים ובבתי גידול. כיום הוא נחשב לאחד המינים הפולשים המאיימים ביותר, הן בישראל והן במקומות נוספים בעולם, ארצות הברית למשל. רשות הטבע והגנים פועלת כבר שנים לעקירה מסודרת של הטיונית, ולצורך זה נעזרת באלפי מתנדבים. למרות שהצמח הוא "פולש", עדיין לא ניתן לעוקרו ללא היתרים מסודרים של רשות הטבע והגנים.

בסוף שנות ה־60 של המאה ה־20 הושלמה סלילתו של כביש החוף, ממזרח לנו. בינו ובין המקום שבו אנו נמצאים יש גם כביש פנימי ממחלף ינאי ועד מכמורת. שני אלה מעוותים את תמונות החולות שהייתה כאן לפני הסלילה. דמיינו כי מהים ועד קילומטרים רבים מזרחה יש כניסה של חול ויצירת דיונות, המוכרות לנו מנחל אלכסנדר. המחסום שהציב האדם פגע בהסעת גרגרי החול מזרחה בצורה ישירה וגם גרם לכיסוי הכביש הפנימי. אחת לתקופה מועבר מכאן חול לעבר הדיונות במזרח.

מדריכים נוספים

(ניתן להוריד מאתר רשות הטבע והגנים)

1. גן לאומי ירקון – שביל החצבים
2. גן לאומי תל אשקלון – שביל החולות
3. אתר לאומי חאן שער הגיא
4. אתר לאומי קסטל
5. גן לאומי מגדל צדק
6. גן לאומי הרי יהודה – מתחם עין חניה
7. גן לאומי בית גוברין – עיר בני החורין
8. גן לאומי חוף פלמחים
9. גן לאומי אפולוניה
10. גן לאומי ירקון – מקורות הירקון
11. גן לאומי תל לכיש
12. גן לאומי תל גזר
13. גן לאומי בית גוברין – שביל המערות

בן אדם למקום

www.parks.org.il | *3639 |